

Rytterdistrikt

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

Gå til: navigation, søg

Rytterdistrikterne opstod, efter at rytteriet i 1670 blev gjort nationalt^[1]. Udskrivningen hertil blev foretaget på det efter reformationen omfattende krongods, der blev opdelt i distrikter. Rytterdistrikterne blev opløst eller solgt i perioden 1727-1774.

Indholdsfortegnelse [skjul]

1 Baggrund og udvikling

2 Rytterdistrikterne 1679-1720 2.1 Rytterhuse

3 Rytterdistrikterne 1720-1774 3.1 Ledelse

3.2 Rytterskoler

3.3 Afviklingen

4 Noter

5 Litteratur

6 Eksterne henvisninger

Baggrund og udvikling[redigér | redigér wikikode]

Straks efter Christian 5.'s Tronbestigelse i 1670 (salving og kroning i 1671) blev der iværksatte en nye hærreform, idet der blev udlagt 30.000 tønner hartkorn til oppebærelse af rytteri[2], en betragtelig del af hele Danmark, som anslås til at udgøre omkring 380.000 tønner hartkorn.

Hver ryttergård skulle stille en fuldt udstyret rytter med hest og sørge for hans underhold; idet ryttergodset var normalt på omkring 8 tønner hartkorn, men hvor gårdene var små, var det almindeligt, at flere gårde var sammen om forpligtelsen. Det var nøje fastlagt, hvad rytteren skulle have i fødevarer og rede penge. Til gengæld for forpligtelsen var bonden fri for skatter og hoveri. I mange tilfælde var det bønderne selv eller deres sønner, der kom i tjeneste[3].

På Sjælland fik et rytterregiment på 8 kompagnier i Slagelse på Antvorskov Slot anvist i alt 1.089 gårde med i alt 8.712 tønner hartkorn, heraf lå de fleste i Vestsjælland og Hornsherred, enkelte på Sydsjælland[1]. Et jysk nationalt rytteriregiment fik hjemsted i Holstebro. Hvert rytterregiment var på 1.000 mand, foruden et mindre regiment i den kongelige del af hertugdømmerne – Slesvig og Holsten.

Rytterdistrikterne 1679-1720[redigér | redigér wikikode]

1675, ved begyndelsen af Den skånske Krig, deltes de fire større regimenter i hver to, så at antallet bortset fra det slesvigsk/holstensk blev otte, og nogle år efter krigen voksede tallet yderligere til ti, hvorunder dog det slesvig-holstenske flytted til Fyn, mens det ene fynske flyttedes til Sjælland. Fordelingen var nu følgende: tre på Sjælland, to på Fyn og fem i Jylland[2].

Vigtigere end disse Forandringer var dog, at man i 1680 gik over til et nyt princip, hvorefter rytter og bonde var to uens personer. Det blev fastlagt, at rytteren skulle have 6 fag hus med skorsten, sengested, underdyne, overdyne, hovedpude og blågårnslagner samt "nødtørftig ildebrændsel"[4].

Rytterhuse[redigér | redigér wikikode]

I hele rytteriets tid var det reglen, at der for hver 8 tønner hartkorn skulle stilles en fuldt udstyret rytter med hest og sørges for hans underhold, men hvor gårdene var små, var det almindeligt, at flere gårde var sammen om forpligtelsen. Det var nøje fastlagt, hvad rytteren skulle have i fødevarer og rede penge. Til gengæld for forpligtelsen var bonden fri for skatter og hoveri.

Mange steder blev rytternes indkvartering klaret ved opførelse af selvstændige rytterhuse af den angivne størrelse. Til opførelse af rytterhuset (som bindingsværkshus) fik rytterbonden tildelt de fornødne materialer omfattende:

14 stolper (vægstolper),

14 løsholter (vandrette stykker til stolpernes forbindelse),

2 stk. 18 alen (tømmer til remme),

7 stk. 16 alen (tømmer til tværbjælker),

10 stk. 12 alen (tømmer til skillevægge),

14 stk 10 alen (tømmer til spær),

6 stk. 7 alen (tømmer til hanebånd),

7 tylvter[5] lægter (brædder til lofter),

5 tylvter deller (brædder til døre og vindueskarme)[6].

Allerede omkring 1715-1719 blev mange rytterhuse imidlertid overflødige og derfor bortfæstet til husmænd[7].

Rytterdistrikterne 1720-1774[redigér | redigér wikikode]

I årene 1715—1720 skete en fuldstændig omlægning af rytterdistrikterne, idet disse nu samledes i lige så mange sluttede enheder, som der var regimenter. Antallet af regimenter fastsattes til 12, til hvilke der altså svarede 12 rytterdistrikter, der fik navn efter de amter eller landsdele, hvor ryttergodset var beliggende. 6 lå på Sjælland (København, Frederiksborg, Kronborg, Tryggevælde, Antvorskov og Vordingborg rytterdistrikter), 1 lå på Falster, 1 lå på Lolland (og delvist på Falster), 1 på Fyn og endelig lå 3 i Jylland (Dronningborg, Skanderborg og Koldinghus rytterdistrikter). De enkelte rytterdistrikter stræbte man at ordne således, at kronen ejede alt gods inden for distriktet, hvilket dog langt fra helt lod sig gennemføre. For at komme målet så nær som muligt, blev ikke blot tidligere amtsgods gjort til ryttergods, men Kronen erhvervede tillige adskilligt nyt gods, dels ved køb eller mageskifte, dels ved indløsning (reluition) af gods, der var solgt i 17. århundrede med forbehold af indløsningsret. Til gengæld afhændedes størstedelen af det krongods, som kom til at ligge uden for rytterdistrikterne. I modsætning til tidligere indbefattede disse ikke blot bøndergårde, men tillige de hovedgårde og ladegårde, som lå inden for distriktet, og som Kronen enten allerede i forvejen ejede eller erhvervede i forbindelse med omordningen. Et vigtigt led i denne var det nemlig, at rytterne ikke længere skulle indkvarteres hos og forplejes af rytterbønderne, men have kvarter på hovedgårdene eller i der opførte barakker. Bønderne skulle herefter blot svare en årlig afgift i penge og naturalier til rytterkassen samt yde noget hoveri til hovedgårdene, hvis marker tillige med de tilhørende skove anvendtes til høavl og sommergræsning for hestene.

Bøndernes afgift (kaldet portionspengene) blev ansat til det samme beløb, som deres tidligere ydelser regnedes at have været værd, nemlig 4 Rdlr. pr. Td. Hartkorn eller 32 Rdlr. pr. portion, men da den reduktion af hartkornet, som de inden omordningen havde nydt godt af, i det væsentlige faldt bort, var ydelserne faktisk større end efter de ældre regler. Rytterdistrikternes samlede størrelse var nu ca. 65.000 Tdr Hartkorn.[8]

Ledelse[redigér | redigér wikikode]

Ryttergodserne blev ledet af en regimentsskriver (eventuelt bistået af en fuldmægtig) under overtilsyn af en "session" bestående af amtmanden, regimentschefen og en jægermester. Til disse skulle regimentsskriveren afgive sine redegørelser og aflægge regnskaber for godsets forvaltning, herunder opkræve skatter og afgifter, samt gøre forslag til at hjælpe rytterbønder i nød (fx hvis en gård brændte hjælp til dens genopbygning)[9].

I henhold til sin instruks skulle regimentsskriveren:

- 1.holde rytterbønderne til lov og ret, tilse at ingen sker uret og at gårdenes tilliggende ikke formindskedes,
- 2.tilse at rytterbønderne holdt gårdene vedlige, plantede pil og frugttræer, anlagde humlekuler og såede hampefrø, dyrkede sin jord og fik denne tilsået og høstet i rette tid,
- 3.sikre at bønderne betalte deres skatter og afgifter til tiden og fik kvittering herfor i en dertil udstedt "kvitteringsbog",
- 4.ved skifte (det vil sige når en bonde overlod gården til en anden) sikre en fyldegørende opgørelse over gårdens stand og sikre, at der (ved dødsfald) forlods blev udtaget midler til dækning af fæld, besætning, inventar, sædekorn og eventuelle restancer inden, at arvingerne fik hvad, der herefter måtte være til deling af aktiver,
- 5.føre regnskaberne, herunder opgøre restancer, og heraf opstille overskuelige ekstrakter,
- 6.lade møllelåer oprense hvert andet eller tredje år samt lade alle veje i distriktet reparere i juni eller september, hvor bønderne skønnedes at have mest fritid til sådanne foretagender.[10]

Var der fejl i regnskaberne, kunne der pålægges regimentsskriveren en mulkt fradraget i hans gage[11].

Af virkemidler havde regimentsskriveren kun få:

- 1.han kunne lade en fæstebonde, der ikke opfyldte sine forpligtelser, efter forudgående dom udsætte af gården og eventuelt pådømme ham fængselsstraf (fx på Bremerholm) i kortere eller længere tid,
- 2.han kunne bruge straffe i form af træhest, gabestok, spansk kappe eller lignende,

3.han kunne under hensyn til udefra kommende ulykker (kvægpest, tørke og lignende) foreslå ellers dygtige bønder tildelt hjælp til at komme på fode igen, fx i form af lånekorn.[12]

Ikke sjældent var der modsætninger mellem regimentsskriveren, der som regel var vel kendt med fæstebøndernes vanskelige forhold, og "sessionen" og rentekammeret, der befandt sig langt væk og havde sine egne forestillinger om resultatskabende forvaltning[13]. Da en del gårde var sat for højt i skat i forhold til deres ydeevne, kunne det være vanskeligt nok at få dem besat med fæstebønder, og regimentsskriveren led under valget mellem at lade en mere eller mindre egnet fæster drive gården eller se den forødes. Enkelte regimentsskrivere havde dog en vis evne til at foregribe fæstegårdenes forøvelse allerede i en tidlig fase og få en ældre og mindre virksom gårdfæster udskiftet med en yngre og mere driftig, men i de værste tider måtte regimentsskriveren så at sige "skabe bunden" og indsætte altfor unge og ukyndige gårdfæstere.

Rytterskoler[redigér | redigér wikikode]

I forbindelse med rytterdistrikterne blev der omkring 1721-1727 oprettet i alt 240 mere eller mindre ens rytterskoler, hvilket blev forløberen for et offentligt skolevæsen, og i mange tilfælde tillige oprettet en vildtbane til kongejagterne.

Afviklingen[redigér | redigér wikikode]

Frederik 4.'s ordning af rytteriet fjernede sig langt fra den oprindelige tanke med dette.

Bortset fra hovedgårdenes anvendelse til kvarter for rytterne og græsning for deres heste, hvilket under Christian 6. bortfaldt, idet rytterne nu forlagdes til købstæderne, var der egentlig kun det tilbage, at indtægterne af krongodset i bestemte distrikter indgik i vedkommende rytterkasser og forlods var anviste til dækning af udgifterne ved disse regimenter.

Der var strengt taget ikke længere nogen grund til, at rytterbøndernes ydelser var lavere end kronens øvrige fæsteres, hvad da også siden 1732 hørte op, idet portionspengene fra nu af afløstes af sædvanlig landgilde og skat, ej heller var der nogen nødvendighed for at bevare rytterdistrikterne, hvis staten på anden måde kunde sikre dækningen af udgifterne.

Det lollandske gods bortsolgtes allerede under Frederik 4. (til gengæld blev 1726 blev oprettet et nyt rytterdistrikt på Møn), godset i Tryggevælde distrikt i flere omgange under de to følgende konger, det fynske gods samt Koldinghus og Dronningborg distrikter 1764—1765, det falsterske gods 1766, Skanderborg distrikt 1767, Antvorskov og Vordingborg distrikter 1774. Disse salg skyldtes oprindeligt militære nedskæringer, for de senerees vedkommende derimod udelukkende finansielle hensyn.

For det endnu tilbageværende gods ophævedes endelig 1774 til dels den hidtidige styrelsesmåde, idet det bestemtes, at der ikke længere skulle holdes ryttersessioner, og dermed var rytterdistriktet i det væsentlige bortfaldet som sådant[8].

En ikke ubetydelig rolle fik det, at det københavnske gods 1766 blev bortarvefæstet, og det samme skete senere med godset under Kronborg og Frederiksborg rytterdistrikter. Disse reformer skulle danne optakt til landboreformerne blot få år senere.

I parentes er angivet, hvornår rytterdistriktet blev opløst eller solgt.

Antvorskov Rytterdistrikt (1774)

Dronningborg Rytterdistrikt (1764-65)

Falster Rytterdistrikt (1766)

Fredriksborg Rytterdistrikt (1774)

Fyns Rytterdistrikt (1764-65)

Koldinghus Rytterdistrikt (1764-65)

Kronborg Rytterdistrikt (1774)

København Rytterdistrikt (1774)

Lolland Rytterdistrikt (1727)

Skanderborg Rytterdistrikt (1767)

Tryggevælde Rytterdistrikt (1730-66)

Vordingborg Rytterdistrikt (1774)